

FAİZSİZ BANKACILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞ SERÜVENİ (1)

Doç.Dr.Servet BAYINDIR¹

Asya'nın büyük bir bölümü ile Afrika'nın kuzeyinde baskın olan İslam başta olmak üzere Hıristiyanlık ve Yahudiliğin temel metinlerinde sermayenin biriktirilip piyasaya arzı süreciyle ilgili çok sayıda ilke yer alır. Bu ilkelerden biri de faizle ilgili olandır. Söz konusu üç dinin temel kitabında da faize yönelik yaklaşım olumsuzdur.

Giriş:

Eski Dünya denilen karalar topluluğunu oluşturan ve dünya nüfusunun yarıdan fazlasının yaşamını sürdürdüğü Asya ve Afrika kıtaları, tarihi süreçte çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Aslı semavî olan Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik ile Hinduizm, Budizm, Taoizm, Şintoizm, Konfüçyüsçülük ve yerli Afrika dinleri bu iki kıtada yayılmış ve insanların sosyal ve kültürel hayatları üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

Mevcut dini ve kültürel yapı bu bölgede ortaya çıkan müesseselere de yansımıştır ki bunlardan biri de finansal aracılık sistemidir.

¹ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı Öğr. Üyesi.

Asya'nın büyük bir bölümü ile Afrika'nın kuzeyinde baskın olan İslam başta olmak üzere Hıristiyanlık ve Yahudiliğin temel metinlerinde sermayenin biriktirilip piyasaya arzı süreciyle ilgili çok sayıda ilke yer alır. Bu ilkelere biri de faizle ilgili olan dır.

Söz konusu üç dinin temel kitabında da faize yönelik yaklaşım olumsuzdur. (Kur'an, Bakara, 2/ 275-279, Rûm 30/ 39, Al-i İmrân 3/ 130; İncil, Luka 6/ 34; Tevrat, Yeremya, 15/ 10; Çıkış, 22/ 25; Tesniye, 23/ 19; Levililer, 25/ 35-37).² Bu tutumun, faizin söz konusu olduğu kredi işlemleri ve bu işlemlerin kurumsal düzeyde icra edildiği finansal aracı kurumların kuruluş ve işleyiş felsefeleri üzerinde yönlendirici etkisi olmuştur. Bu nedenle, finansal aracı kurumlar sermayeyi işletirken, faize yer verip vermemeleri noktasından hareketle ikiye ayrılmışlardır: Bir kısım finansal aracı kurum, tasarruf sahipleri ile müteşebbisleri faiz esaslı, borçlualacaklı ilişkisi çerçevesinde bir araya getirirken, diğerleri ticari ortaklıklar çerçevesinde bir araya getirirler. Bu uygulamalardan birincisi **Kredi Sistemi** ikincisi ise **Ortaklık Sistemi** olarak adlandırılır.(Orman, 2001, 245-258; Bayındır,

2002, 11.) Her iki sistemin de doğup yaygınlaştığı coğrafya, bahsettiğimiz bu iki kitadır.

M.Ö. 1955-1913 yılları arasında Bâbil'de hüküm süren Hammurâbi, kredi sistemine yönelik kuralları yazılı hale getiren ilk devlet adamı olarak kabul edilir. O, banker tanrıların en kudretlisi, Güneş Tanrısı Shamash'ın âdil kararlarını kendisine ulaştırdığı iddiasıyla, bunları 2.25 m. yüksekliğinde diroit bir blok üzerine kazıttırır. Bu kâideler borç verme işlemlerinin nasıl yapılacağı, borçlunun hangi mallarının ne şekilde borca mahsup edileceği gibi hükümleri ihtiva etmekteydi. Hammurâbi kanunlarına göre, kredi/borç bir menfaat aracı olarak kullanılabilirdi. Bu kanunlarda, banka-mabedlerin ikraz işlerini düzenleyen bölümde, "sibtou" adı verilen faizin alınmasına izin veriliyordu. Bu faizin oranı buğday, arpa, hurma gibi misli/standart malların ikrazında; sermayenin üçte biri (%33), gümüşten oluşan nakit paranın ikrazında ise; beşte biri (%20) olarak belirlenmişti. Sadece doğal afetler sebebiyle mahsul alınamayan seneler için faiz talep edilemeyeceği hükme bağlanmıştı (Davphin, 69,11; Büyükklousse Ansiklopedisi, 1985, VIII, 5001).

Kredi sistemini uygulayan finansal aracı kurumların tarihteki ilk örneklerinin banka-mabedler olduğu ileri sürülür. Mabedlerin verdiği güven duygusunun, insanların ihtiyaç fazlası mallarını buralara emanet bırakmalarına yol açtığı, ancak herkesin bir anda gelip emanet malını istemediğini gören ruhbanların bu malları ihtiyaç sahiplerine belli bir faiz karşılığın-

² Tevrat'a göre bir yahudi başka bir yahudiye faizle borç veremez. Yahudi olmayan birine ise-bu kişi zimmî dahi olsa- borç verip faiz alabilir(Tevrat, Tesniye, 23/20). Yahudi kaynaklarında faiz "Neşeh=yılan sokması (ısırtığı)" şeklinde yorumlanır. Onlara göre, yılan sokması ilk anda çok hafif şekilde hissedilir. Fakat zehir bütün vücudu kapladığında artık ondan kurtuluş mümkün değildir.(Moşe Farsi, 2004, II,275; III, 588-589).

da borç verdikleri belirtilir. Bu durumu gören bazı zengin kişilerin de kredi esasına dayalı finansal aracılık işlemleriyle uğraşmaya başladıkları ve böylece kredinin bir gelir sağlama aracı olarak kullanılmaya başladığı rivayet edilir. Mezopotamya'da **Kızıl tapınak**, Sümer ve Babil'de **Egîbi** ve **Murashu** aileleri kredi esaslı özel bankaların ilk örnekleri olarak gösterilirler (Tarlan, 1986, 7). Günümüzde ise, malum olduğu üzere, borçtan gelir sağlama esasına dayanan kredi sistemi modern faizli bankalarca yürütülmektedir.

Sermayenin ortaklık yöntemiyle işletildiğine dair örnekler hem Yahudi hem Roma hem de İslâm hukukunda rastlanır. Yahudi hukukunda sermayedârın, birikimlerini ticaret yapmak üzere bir müteşebbise vermesiyle kurulan ortaklığa "İsqa" adı verilir. İsqa'da kâr, ortakların üstlendiği sorumluluk nispetine göre belirlenir. M.Ö. ikinci yüzyılda Roma'da "Societasalicuius negoti-tionis" adı verilen bir ortaklık türünün var olduğu, daha sonra bu ortaklığın Commenda adıyla meşhur olduğu rivayet olunur (Gedikli, 1996, 14). Commenda, sermaye olarak mal, nakit veya gemi ortaya koyan bir şahısla bu sermayeyi çalıştıracak bir müteşebbis arasında kurulan bir ortaklık türüne verilen ad idi (Şekerci, 1981, 39).

Tasarrufların ortaklık sistemiyle değerlendirildiği bölgelerden biri de Ortadoğu, özellikle de Arap yarımadası idi. Kaynakların bildirdiğine göre, İslâm öncesi cahiliyye Araplarından bir kısmı, sermayelerini ortaklık esasına göre değerlendiriyordu. Geçimleri genelde ticarete dayalı olan Kureyşlilerin kadın, yaşlı, küçük, ye-

tim, iş sahibi ve hasta gibi içlerinde ticaret için sefere çıkamayanların mallarını, emek-sermaye ortaklığı çerçevesinde mudâraba yoluyla değerlendirdikleri, Hz. Peygamber'in ise bunu onayladığı rivayet edilir (İbn Hazm, 1998, 96). İslâm'da borcun gelir amaçlı olarak kullanılması yasaklandığından, İslam tarihinde sermaye sahipleri birikimlerini daha çok ortaklık esasına göre değerlendirmeyi tercih etmiş, bu düşünceden hareketle ortaklık esasına göre çalışan ve günümüz bankalarının işlevlerini dönemin şartlarına göre yerine getiren mali aracı kurumlar geliştirilmiştir. Beytü'l-mal, sarraflar, emek-sermaye ortaklığına dayalı mudâraba şirketleri ve para vakıfları bu kurumların başında gelirler.

Tarihte sosyal nitelikli olup dönemin şartlarına göre bankacılık işlevi gören kuruluşların en önemlilerinden biri de Osmanlı'daki para vakıflarıdır. Bu kurumlar, Osmanlı'da döneminde (1299-1923), *Hanefî* fakihlerinden *İmam Züfer*'in (ö. 158/775) para, yiyecek, ölçülen veya tartılan malların vakfının caiz olduğu hususundaki fetvasına dayanılarak kurulmuştur. Bu tür vakıflara izin verilirken, vakfın paralarının fıkıhta caiz görülen yöntemlerle çalıştırılıp, hem sermaye sıkıntısı çekenlere yardımcı olunması hem de vakfa gelir sağlanması amaçlanmıştır. Bu vakıfların sermayeyi işletme yöntemlerine ilişkin olarak kaynaklarda *istiğlâl*, *istirbâh*, *murâbaha*, *mudârabe*, *bidâa*, *muâmele*, *muâmele-i şeri'yye* ve *fâideye verme* gibi çok sayıda kavram yer alır. Osmanlı'da Para Vakıfları dışında esnafın kurduğu *esnaf sandıkları*, yetimlerin mallarını hukuka uygun olarak korumak ve değerlendirmek üzere kuru-

lan *eytâm sandıkları*, Yeniçeriler için kurulan *orta sandıkları*, belli bir mahalle veya köy için kurulan *avâriz vakıfları* bir anlamda ortaklığa dayalı bankacılık işlevi gören diğer kurumlardır (Özcan, 1997, 33). 18. y. yılın sonlarında Hindistan'ın Haydarâbat şehrinde, bir dini cemaatin kurduğu *Yardım Sandığı*; 1900'lerin başlarında Mısır'da devlet eliyle halkın tasarruflarını toplayıp yatırıma dönüştürmek amacıyla kurulan *Posta Tasarruf Sandıkları* ve 1953'te Malezya'da kurulan *Faizsiz Tasarruf Sandıkları* (Tabung Hajji), çağdaş bankalar öncesi toplumsal amaçlı kredi kuruluşlarının diğer örnekleri olarak gösterilirler (Bayındır, 2005, 36-39).

Ortaklık esaslı mali aracı kurumların, günümüze uyarlanmaya çalışılan şekli ise Faizsiz çalıştığı ileri sürülen bankalardır. Bu kurumlar, beytül-mal, sarraflar, vakıflar, özellikle de para vakıfları ve mudâربه ortaklıkları gibi kurumların, tarihte ayrı birimler halinde gerçekleştirdikleri malî aracılık ve diğer bankacılık hizmetlerini, tek çatı altında yerine getirmeye çalışırlar. Faizsiz bankacılık düşüncesinin tarihi ile ortaklık sisteminin tarihi arasında bir paralellik görülür. Bir sonraki yazıda, faizsiz bankacılığın ortaya çıkışı, işlemlerinde yer verilen mevcut bankacılık ürünleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Dergi Abonelik Formu

Ad - Soyad 	Ev Telefonu
Adres 	İş Telefonu
Semt/İlçe 	Cep Telefonu
Şehir 	E-posta @.....

Lütfen Ödeme Şeklini Belirleyiniz

Havale ile Ödeme (Türkiye Finans Bankası Fatih/İstanbul Şubesi Şube Kodu:4)
Hesap İsmi: Süleymaniye Vakfı İktisadi İşletmesi
IBAN NO: TR74 0020 6000 0401 0239 9900 01

Posta Çeki Hesabı Hesap No: 6025342

Kredi Kartı (www.suleymaniyevakfi.com sitemizden ödeme yapabilirsiniz.)

Paypal ile Ödeme (Paypal Hesabı: info@suleymaniyevakfi.com)

Kapıda Ödeme (Sipariş Notu:.....)

www.suleymaniyevakfi.com sitemizden [dergi abone formunu](#) doldurarak dergimize abone olabilirsiniz.

1 YILLIK ABONELİK SADECE